

– Жили ми в селі Добрянка на Одещині, в кілометрах двохстах від обласного центру. А вже перед війною перебрались у Малу Вільшанку. Батько, Іван Фролович Макаренко, працював директором школи. Мама, Олександра Тимофіївна, – вчителька. У сім'ї було четверо дітей. І виростили ми під враженням, що наші батьки – надзвичайно чесні і дуже добрі люди. Учнівська парта, бувало, списується, а на ній жодної подряпини. Як нова – такими вихованими були учні. Я народилася перед війною. На одному із знімків сфотогографована з дядьком Павлом у 39-му році. Він у нас жив і від нас пішов в армію. А дядько Коля пішов на службу у 39-му. Перебувши всю війну, у 47-му повернувся схожим на старого діда, так його «підмалював» фронт. Мав орден Слави. А додому прийшов з порожнім речовим мішком, такий був принциповий і порядний. І взагалі наша Мала Вільшанка була активною. Як і весь південь України, який і нині вирізняється волелюбною вдачею. Село було і справді маленьким, але життя в ньому вирувало. І жаль, що в наші дні воно вимерло. Сестра якось поцікавилася. Каже, лишилося лише кілька хат...

Я уважно слухаю «східнячку», насправді ж – володимирчанку Галину Іванівну Рижу, і йдеться у нашій розмові про жіночу її долю та про шляхи-дороги, якими простувала наша Вітчизна.

У далекому 54-му Галя закінчила фельдшерсько-акушерську школу у Первомайську і разом з багатьма однокласниками, за направленням, подалася «на Западну» – у Рафалівський і Володимирецький райони. Їх зустрів світ інших звичаїв і уявлень. Але не це головне. За словами Галини Іванівни, «східняки» співчутливо сприйняли бідність поліщуків, а настанови головлікаря Григорія Дем'яновича Ковбасюка лише збурювали їх молодечий азарт. Працюватиметься непросто? Ну і що! Затуркані, обтяжені дітьми і роботою люди розписуються, ставлячи хрестик? Дарма! Не потураючи ні відсталості, ні бідності, медична молодь включилась у гостру боротьбу з нужею, безкультур'ям і знахарством. А хіба можна було по-іншому? Хворі зазвичай довірялися шептунам.

Сорокарічні жінки мали вигляд сімдесятирічних. А як їм було молодіти, коли одна дитина біля грудей, а інша вже п'є соки під серцем? Блідість. Беззубість. Ендемічний зоб... Роздавали людям антиструмін. Робили щеплення. Утверджували культуру побуту, потерпаючи від невдач і радіючи успіхам...

– Важко було дістатись у райцентр, – згадується Галині Іванівні. – На весь колгосп – одна машина. А підійдеш до неї, глянеш на гору підготовленої до відправки трести – і, махнувши рукою, пішки простуєш з Воронок у Володимирець. Хазяйка пошила простору торбу. Напхаю туди медикаментів, перекину за плечі – і тією ж піхтурою назад у село. Рідко траплялося під'їхати...

Коли Галя прибула на роботу у Воронки, стояла м'яка осінь. І зима була такою ж. Заставлені копицями сінокоси підпливли дощем, і село ждало морозу, щоб вивезти сіно до ферми. Худоба майже валилася з ніг. А в неї, сільської фельдшерки, – своя гризота: як доставити хворого в лікарню. Треба було дві пари коней, аби пробитися до Володимирця по бездоріжжю. У сільраді головував старий партизан Прокіп Йосипович Кравчук. Скарб, а не людина! Отож тільки щось – і молода фельдшерка мчить до голови-добряка, який, до того ж, всім умів розпорядитися. Йосипович почує, що хтось відпирається від лікарні, кожух на плечі – і давай виховувати упертюха. І той збирався, їхав і видужував.

Головлікар Ковбасюк бував у ФАПі щомісяця – і щонайперше брався за журнал саносвітньої роботи. Надворі ще березень, а їх уже зобов'язували хлорувати криниці. Галина Іванівна лише згодом дізналася, що хлорка – недешева штука. Але тоді про ціну не йшлося. Треба було – і попри людське бурчання бралися до діла. Спочатку хлорували кожний другий колодязь. Через якийсь час – решту.

– Жінки за звичкою народжували дома, – снуємо ниточку спогадів. – Роди приймали бабки-повитухи. Пупки в'язали клоччям, і через пупковий сепсис багато діток помирало. Словом, медики-«східняки» робили велику і навіть марудну роботу. А що тепер? Кажуть, займалися тільки політикою, і в нашій державі були тільки репресовані. Але ж це неправда! Всі трудилися, вчилися, набиралися культури. Як зараз бачу: сім'ї великі, хатки маленькі, сіни завалені збіжжям, а на підлозі – матраци-сінники, набиті сіном. Сіно в тих полотняних мішках час від часу мінялося. Зате зайшлого у дім так обліплять блохи, що ноги стають чорними. Те блошине нашестя ліквідували. А разом із ним відступала й грізна гроза дифтерії, скарлатини, коклюшу, кору...

Ковбасюк був людиною вимогливою і суворою, а водночас – освіченою і благородною. Здавалося, для нього, фронтовика, війна не скінчилася, настільки усім переймався. Зберуться, бувало, на нараду. Цілий день знімає з сільських медиків головлікар «стружку», а на медпост тим часом уже зателефонував і вказівки про прибулих із віддалених сіл дав. Не деінде: у його кабінеті люди повечеряють і переночують. А вже вранці, відпочивши, вирушають додому. Та хіба це була біда? Це було благом порівняно з тим, що кожний пережив у свої молоді літа.

– Пам'ятаю, як у село невідь звідки примчав кінний гонець і сповістив: «Війна!». Навіть у дитячих душах від тих слів щось болісно обірвалося. Усім селом облаштовували аеродром, щоб на ньому приземлялися бойові літаки. Думали, війна ненадовго, а вона розтягнулася на роки. Ми жили у шкільній квартирі, а в школі поселилися льотчики. Вони теж не вірили у затяжну війну. Місяців три, вважали, – і все скінчиться. Але в небі точилися повітряні бої. У бібліотеці розмістився лазарет, і з'явилися поранені. Льотчики були дуже серйозними і неговіркими. Від вгощення відмовлялися. Спали у класах на підлозі. А якось встаємо – немає ні льотчиків, ні літаків. Перебазувались! І так настали часи окупації...

На вимогу фашистів люди вибрали старосту. Сім'ю Макарєнків з дому чужинці прогнали. Але ще до того була спроба евакуюватися. Фронт наближався, і в міру його наближення в селі наростала тривога. Багато хто кинувся вслід за відступаючими військами. Та від'їхавши від села кілометрів сім, біженці зіткнулися з німецькими мотоциклістами, – попереду, на одеському напрямку, висадився десант.

У зігрітому літом степу визрівав гарний урожай. Годі було сховатись у тому житньому морі, і Макарєнки направилися до бабці в село. Прибилися, розпитують, – ні, кажуть, німчура нікого не займає. А ще через день-два – указ: за переховування євреїв, циган і комісарів – розстріл на місці. І так було. З усією німецькою пунктуальністю.

Ночами ходили солдати-«окруженці». Просили води, хліба і йшли у бік Києва, на грім канонади, щоб прорватися до своїх. А одного разу десь у степу спалахнув сильний бій. Люди виходили, дослухалися до громовиці і тишилися: «Наші наступають!». Але громи змовкли, і в село дійшла чутка, що то захищалися замкнуті в уманському «котлі» радянські війська. Видно, відступали на Первомайськ, але місто зайняли румуни і замкнули кільце. Оточенці частково загинули. Частково потрапили у полон. Можна було піти у табір, де їх утримували, і будь-кого виміняти на сулію горілку. Багато хто так і робив, аби лиш урятувати солдата...

Довгождане визволення настало аж у 1944 році, і маловільшанці лишалися на ту пору вже ні з чим. Якось, змилосердившись, німці кинули Макаренкам порожнього мішка. Мати з нього зшила спідничину з підтяжкою через плече – і то була Галинчина вдяганка. Страх, грабунки, приниження – все довелося пережити. Зокрема й упереджене ставлення у перші дні після звільнення. Бо ж як? Були на окупованій території, а там траплялися й випадки співпраці з окупантами! Взялись і за сільського старосту. Але село посвідчило, що кривди він не чинив, а як міг усім пособляв. Попереджав про облави. Допомагав уникнути рабства. І старосту не покарали, а забрали на фронт. Так само вчинили і з учителем, який при німцях взявся відновлювати школу, але зразу прохолов, розгледівши їхню жорстокість.

Галина Іванівна пишається земляками. А ще їй пам'ятний Легедзинський бій – останній бій окремої Коломийської прикордонної комендатури, що стався в їхньому краї (нинішня Черкащина). То були дальні оборонні підступи до Києва. За спиною у прикордонників – обпалені боями Жмеринка, Вінниця, Немирів, Умань. А останнім оборонним їхнім рубежем стали Легедзине і Новоархангельськ.

...Попереду розкинулося пшеничне поле. Воно прилягало до гаю, в якому зі службовими собаками затаїлися 25 провідників, очолюваних старшим лейтенантом Дмитром Єрмаковим та молодшим політруком Віктором Хазіковим. У кожного – кілька вівчарок. І жодна з них під час бою не подала голос, хоча

допікав голод,

а вся округа тремтіла від гарматної стрільби.

Відстань між прикордонниками і фашистами скорочувалась. У хід пішли останні гранати і все рідшали гвинтівкові постріли й автоматні черги. Ось-ось гітлерівці зімнуть майже беззбройну жменьку прикордонників. Та коли фашисти з ревом кинулися в атаку, Єрмаков пустив назустріч службових собак – і за мить сталося неймовірне. Наввипередки метнувшись через пшеничне поле, пси злбно накинулися на фашистів – і бій різко зламався. Розгубившись, гітлерівці панічно кинулися тікати, а прикордонники, переслідуючи їх, рвонули в контратаку.

Озвалися ворожі міномети і гармати. Над полем бою, крім звичних вибухів, криків і стогону, стояв несамовитий собачий лай. Багато вівчарок було поранено і вбито. Але чимало й зникли, не знайшовши у бойовій круговерті господарів.

«Що сталося з нашими вірними друзями?» – запитував у повоєнних спогадах учасник Легедзинського бою Олександр Фукі. І колишньому прикордонникові у наші дні відповідає Галина Іванівна:

– Бій під Легедзіно відбувся у липні 41-го, але ще й взимку люди шепталися, що довколишніми урочищами бродять прикордонні вівчарки. Нікого з місцевих жителів пси не займають. Зате на німців люто накидаються, як на ворогів. То був унікальний випадок в історії Великої Вітчизняної війни, коли тварини разом із людьми стали учасниками бою...

Галина Іванівна – «східнячка», і я не міг не зачепити болючу для українців струну – голод 33-го року.

– Я не застала ту пору, – слухаю її розповідь, – але вважаю, що політичні зловмисники здорово зіграли на емоціях. Звичайно, голод був. Він був страшним, цього не заперечиш. Але страшенною була й засуха. Батьки дуже багато про те розповідали. Отож хто б що не казав, я роблю висновок, що допущені владою помилки доповнилися посушливою погодою і куркульським саботажем. Індустріалізація і колективізація давалися тяжко. Людей забирали на заводи і будови; в селі стало їх невиванта, і почався спад сільського господарства. Новоявлені колгоспники скучали за своїм добром, і в такому стані їх накрив посушливий 33-й рік. Мати працювала вчителькою, і школярі не раз запитували: «Олександро Тимофіївню, чом у нас ніжки пухнуть, а в них – ні?». Що можна було сказати? Значить, заможніші підгодовують дітей, а з біднішими не діляться! Куркулів вивезли. А якби їх залишили – у голодному шалі з ними розправилися б самі односельці. Свій учительський пайок, кукурудзяну муку, батьки ділили з учнями, а власні діти про те й не знали. Мені все відкрилося чисто випадково, коли з донечкою Людмилкою повернулася з Полісся в рідне село. Треба було дістатися на роботу. Транспорт ходив рідко, і щоб не ночувати на автостанції, тато порадив зайти у готель і спитати Марію Бужницю. Він нічого більше не сказав. Зате Марія, плачучи, розповіла, як мої батьки врятували їх від голоду. І не тільки їх...

Немилосердний голод минувся. Країна старалася, щоб народ перестав жити страхітливими спогадами. І він таки повернувся до нормального життя. Старші Макаренки розповідали дочкам, з яким піднесенням всі трудилися. Дуже модними були драмгуртки. Самодіяльні театри їздили по селах і самі приймали гостей. І тут у спогадах Галини Іванівни символом людяності спливає ще один земляк – талановитий

І любов, і радість, і печаль...

Автор Administrator

Понеділок, 06 серпня 2012, 13:22 - Останнє оновлення Середа, 09 жовтня 2013, 12:53

інженер, уродженець їхньої Добрянки Сахнет. Кажуть, на спорудженні Дніпрогесу він неабияк прислужився своїми знаннями. Але потужний розум не витримав нелюдських навантажень, і Сахнет занедужав. Він самотньо жив на пенсію у подарованій державою хатині. І дізнавшись про нього та почувши його німецьку мову, навіть німці Сахнета облишили, хоча безжально знищували блаженних. Не довіряючи загарбникам, село переховувало бідолаху. І Сахнет, переживши війну, ще на початку 60-х років жив у Добрянці. Дружина не раз забирала його у місто. Але він щоразу повертався у свою хатину, стіни в якій всуціль були списані складними формулами...

– А вже перед війною такий мали врожай, що куди твоє діло! – стверджує Галина Іванівна. – Була вказівка всю пашню спалити, щоб не дісталася німцям. Але ж залишалися люди! Їм треба було вижити! І «безгоспний» хліб якимось дивом зберегли. Потім, наступного року, при фашистах майже нічого не сіяли. А ще через рік не сіяли зовсім. ...

А далі... Далі був голодний 46-й, і Галині Іванівні він уже добре пам'ятний.

– Така, – каже, – стояла засуха, що краплини дощу не бачили. По-різному той час оцінюють. А я знаю, з яким трудом мої земляки назбирували торбинки зерна і сіяли... в суху землю. Потім знялася пилова буря. Навіяло такі піщані кучугури, що просто жах. Дивишся на небо – а бачиш лише сонячний диск. Люди стривожено виходили за село, благали, щоб втихомирився вітер. І були все то жінки – солдатки і солдатські вдови. Чоловіків поголовно забрали на фронт. А коли війна покотилася за межі країни, лише двох демобілізували: надто старого та надто горбатого (щоб у «європейців» не склалося враження, що вже і таких мобілізує Сталін!). Насправді ж обоє були добровольцями, воювали за покликом серця. Тепер же разом із жінками розгрібали піщані дюни і виносили з поля пісок – рятували заживо похований урожай...

І світлих, і темних смуг вистачало у її долі. Мабуть, як і в кожної людини.

– Батька мого зразу після звільнення забрали на фронт. Мама лишилася з чотирма дітьми, та ще хвора бабуса була на її руках. Як мучилися – страшно згадати. Але тримались – і переживали скруту. І стосується це всього села. Відступаючи, німці гнали з собою худобу. Неподалік їх розбили, і скот розбрівся округою. Звісно, люди його виловлювали. Розжилися корівчиною і сусіди. А то враз стукають серед ночі: «Олександро Тимофіївно, ми і вам упіймали корівку!» – у Галини Іванівни аж сльози

виступили з очей, і вона провела вистраждану у болісних роздумах паралель: – Скажіть, а сьогодні корову вам хтось віддасть?..

Обоє важко примовкли, і я перевів розмову на інше: як ця славна жінка-«східнячка» стала полісянкою. І тим самим відкрив ще одну звичайно-незвичайну життєву історію.

...У тих же Воронках працював парторгом статний хлопець Степан Рижий.

– Що про нього скажу? – ділиться потаємним Галина Іванівна. – Через свою чесність він ніколи нічого у колгоспі не брав, і я не шкодую, що жилося нам скромно. Ми все життя з чистою совістю дивимося людям в очі. А в ту пору я розуміла чоловіка, бо й сама, допомагаючи, нічого у хворих не брала. Ще з технікуму винесла, що хворий і його рідня віддадуть останнє, аби віддячити за лікарську допомогу. Не маючи – позичать! Але не треба цим користуватися, бо раз простягнеш руку – і без докорів сумління почнеш брати. Поживишся, але справжнім лікарем уже не будеш. Станеш моральним чудовиськом...

– Потім із Воронок перебрались у Жовкинi, і нас спіткала біда, – зітхнула Галина Іванівна. – Добрий у мене чоловік. Не шкодую, що життя з ним прожила. Але біда ловить і на гладкій дорозі. Словом, за сімейними, як кажуть, обставинами на якийсь час я все покинула і з маленькою Людмилкою поїхала до батьків. Більше двох років працювала у Добрянській лікарні і мала щастя працювати з дивовижною людиною – головлікарем Феодосієм Демидовичем Гетьманцем. На людей, котрі не дочекалися синів-фронтовиків, наступала ще одна «війна» – старість. Так от: головлікар зробив у лікарні відділення, в якому ці люди у теплі і догляді перебували зиму. Звісно, колектив жив медициною. Але раз на два тижні збиралися на політінформацію, і готуючись до неї, Феодосій Демидович перечитував гору газет. Кожний, не боячись, викладав свою думку. І пригадую, як нас приголомшила хрущовська кукурудзяна «епопея»: «Це ж що? Інші зернові культури можна занехаяти?». Демидовича, на жаль, давно вже немає. А мій Леонтійович... Він мене зрозумів. Приїжджав. І я повернулася, тільки вже у Рафалівку, де відкрилася інспекція по якості і заготівлях сільгосппродукції. Нам дали квартиру, й у зв'язку з цим проведу ще одну паралель. Коли надійшов обіцяний щодо квартири час, голова райвиконкому Василь Михайлович Марчук важко занедужав і перейшов на іншу роботу. Стривожилися. Аж підходить Марчук син (я черпала воду з криниці) і простягає... ключі від квартири: «Візьміть! Батько велів передати!». Скажіть, сьогодні багато таких людей, як Василь Михайлович?..

Прошло вісім років – і Степана Леонтійовича знову переводять. Цього разу в райцентр. Працював у профспілці працівників сільського господарства і в інспекції по заготівлях. Ходив, як кажуть, по золотих жилах, але Рижих це не цікавило. На заводі стояла совість, та й матеріальні статки не спокушали: «На Божий суд нічого, крім совісті, не візьмеш!..». Галина Іванівна і сьогодні така ж принципова. Але їй жаль визнати, що зовсім не порядність заволоділа нашим краєм. Вважає, що сталася велика трагедія, в якій самі ж винні. Одні – тим, що жорстоко обійшлися зі своєю Вітчизною. А інші – що довірилися руйнівникам, обіцяльникам і злодюгам. У неї в домі справжня бібліотека. Одержує купу газет і не пропускає важливих телепередач. Думає над почутим і прочитаним – і вважає, що крах Радянського Союзу був запланованою катастрофою, а хрестом над колишньою нашою Батьківщиною став Чорнобиль.

– У самій зоні я не була, але що мала звідати, те звідала в селі Озера на Бородянщині, за сім кілометрів від Гостомеля. Ми, – пригадує, – відбирали аналізи та робили подвірні обходи і дозиметричні заміри. До нас і військові, і цивільні відбували там п'ятиденку, а ми пробули два тижні. Звичайно, бачила велику самовідданість і таку ж розхлябаність. І все ж, коли подібна біда сталася в Японії, там не виявилось добровольців. А в нас вони були, і їм значною мірою завдячуємо порятунком. Перед такими, як Правік і Кібенок, дійсно хочеться стати на коліна...

Оце, власне, й усе. Але ще кілька штрихів напрошуються до портрета моєї героїні.

Хтозна-які механізми в житті інколи спрацьовують, але в Галини Іванівни сестрин чоловік служив на кордоні, а відтак і син Валерій змалечку прикипів до прикордоння. Може, то Легедзинський бій має таку магічну силу, що прикордонники стали для них святими?

– Я, – каже, – вжахнулася, почувши, що на Львівщині копаються в солдатських останках. Які ж після цього християни ті копачі? Жодна церква не дозволяє наругу над мертвими!

Її Валерій став не просто прикордонником, а й командував заставою у Карелії. Нині він у Петербурзі. Вже на пенсії. Але їздив на місце колишньої служби і був приголомшений побаченим. Від застави лишилися остови будівель! Мов пройшовся новітній Мамай!

Та попри все, Галина Іванівна живе вірою у майбутнє. Та й до пережитого ставиться

І любов, і радість, і печаль...

Автор Administrator

Понеділок, 06 серпня 2012, 13:22 - Останнє оновлення Серeda, 09 жовтня 2013, 12:53

по-філософськи:

– Усе погане минулося. У пам'яті залишилося тільки хороше.

І любов, і радість, і печаль...

Автор Administrator

Понеділок, 06 серпня 2012, 13:22 - Останнє оновлення Серeda, 09 жовтня 2013, 12:53

Олексій ГОРОДНИЙ. □ □ □ □ □

На знімках:

- У родинному колі. Крайня справа – Галина РИЖА.

- Із часів молодості. Знову на виклик!

І любов, і радість, і печаль...

Автор Administrator

Понеділок, 06 серпня 2012, 13:22 - Останнє оновлення Середа, 09 жовтня 2013, 12:53
